

עדות של דוד ריישר תיק M-1 / E 2505

שמי דוד צוקרמן (ריישר) נולדתי ב-8.6.1917 בלמברג (Lemberg, Lwów, Lviv).
(למברג היא העיר לבוב במערב אוקראינה של היום. בזמן המלחמה גליציה המזרחית, שצורפה לגנרל-גוברנמן (מחוז ממשל כללי של הגרמנים --- ב.ר. המתרגם).
מקצועי הוא הברקת רהיטים בציפוי לכה (פוליטורה). העיסוק הנוכחי מנהל הקולנוע במחנה [מחנה עקורים לנדסברג].

נשוי לרוזה ריישר ילידת 1922 ואב לבן, יצחק ריישר יליד 1946.

מגורי הנוכחיים לנדסברג / לוך בלוק 12.

לפני המלחמה חייתי בזמושץ' (Zamosć) והחל מ-1936 בוורשה (Warszawa). בזמן המלחמה הייתי במקומות האלה: זמושץ', בלז'ץ (Belżec), יאנוביצ'ה, איז'ביצה.

ב-11.9.1939 הייתי חייל בצבא הפולני במשימת ההגנה על ורשה. הקרב נימשך עד ה-28 בספטמבר. הגרמנים כבשו את ורשה ונכנסו לתוכה. הייתי בוורשה כעשרה ימים [עד] שוך הקרב. הגרמנים החלו לתפוס אנשים מדי יום, בפרט יהודים, לביצוע עבודות קשות ומלוכלכות. גם אני הייתי ביניהם. לקחו אותי עם עוד גברים רבים לתקן בורות ניקוז שניזוקו בהפצצות. החזיקו אותנו בעבודה עד מאוחר בלילה ולמרות שכפו עלינו לעבוד במרץ לא קיבלנו אפילו לחם לאכול. כך עברו עשרה ימים שבחלק מהם הצלחתי להתחמק ולא להתייצב לעבודה, ואז החלטתי לעזוב את העיר. ראיתי שאין סוף לעבודות אז אני וחבר מזמושץ' החלטנו ללכת ברגל ללובלין (Lublin). בדרך פגשנו יחידות רבות של הוורמאכט (הצבא הגרמני) אבל אף אחד לא עצר אותנו. בלובלין לנו אצל יהודים והרגשנו שמצב היהודים בכי רע. סיפרו לנו, שה- JA שהוצבו בעיר הוציאו לרחוב את רב העיר וציוו עליו להתפלל תוך שהם מלגלים עליו.

המשפחה המליצה שלא להישאר בלובלין אלא להמשיך ללכת הלאה כדי שלא יתעללו בנו. אני וחברי המשכנו בנדודינו ואחרי 8 ימים הגענו ל פיאסקי-לוטרסקי.

גם שם קיבלו אותנו היהודים היהודים יפה. גם כאן המליצו בפנינו להסתלק מהר מפני שהפולנים נוקמים ביהודים על ידי הסגרת יהודים "קומוניסטים", בטוענה שקיימו קשרים עם הרוסים שהיו שם באזור קודם. וחוף מזה מבוצעים מעצרים מדי יום. מפיאסקי-לוטרסקי המשכנו לקראסניסטב(Krasnistaw), שם לא פגשנו יהודים כלל, כי כולם ברחו עם הרוסים אחרי נסיגתם מהאזור. גם שם היה פחד מנקמת הפולנים אחרי עזיבת הרוסים.

(ההסכם בין גרמניה הנאצית לברית המועצות הוא הסכם "ריבנטרופ – מולוטוב" ע"ש שרי החוף של שתי המדינות שנחתם ב-24.8.1939 היה זה הסכם של אי-התקפה בין שתי המדינות, ובו גם הוסכם שגרמניה תשתלט על חצייה המערבי של פולין וברית המועצות על החלק המזרחי ועל הארצות הבלטיות. אזור זה, שהעד מדבר עליו, היה בקו התפר, שאליו הגיעו לראשונה הגרמנים. ב-17 בספטמבר נכנסו הרוסים ממזרח שקיבלו לתקופה קצרה שטחים. אך בקביעת הגבול סופית אחרי כחודש חודשיים, נסוגו הרוסים משטחים מסוימים ובעקבותיהם עזבו יהודים רבים לברית המועצות. חלקם וחזרו, רובם העמיקו לתוך ברית המועצות דבר שהציל את חלקם מהגורל המר של אחיהם שנשארו בפולין. --- ב.ר.).

בקרסניסטב לא לנו והמשכנו הלאה עד איזביצה. באיזביצה קובצו הרבה יהודים מכל האזור. הגרמנים לקחו יהודים לביצוע עבודות כפיה שונות. היהודים עבדו בפריקת פחם וסיד מרכבות, וכן עבודות שונות עבור הצבא. באיזביצה פגשנו חייל פולני שברח מהשבי והצטרפנו אליו בנסיעה לזמושץ'. הגענו לעיר בלילה. קיוויתי לפגוש את הורי בעיר. כשניגשנו אני וחברי אל בית הורי, הודיעה לנו משרתת הבית כי אף אחד מהמשפחה שלי לא נימצא. כולם עזבו עם הרוסים. לנו בלילה בבית. למחרת בבוקר כשיצאתי לרחוב שאלו אותי פולנים אם חזרתי כבר מרוסיה.

"הי, צוקרמן אתה שוב פה?" שאלו הפולנים. שיניתי את שם משפחתי כי הגרמנים נהגו לשלח יהודים חוזרים מרוסיה. גם כאן הבנתי שאני מיותר כי אמרו לי שמוטב שאסתלק "כי כולם כועסים עלי". התחבאתי בעיר במשך שבועיים. לפני המלחמה היו בעיר היו 13,000. כעת נמצאו רק יהודים בודדים שמצאו מחבוא. במשך הזמן הזה מכרתי חפצי בית כדי יהיה לי ממה לחיות. הגרמנים נהגו לעתים קרובות לחפש בבתים יהודים שהסתתרו. מי שניתפס נילקח לעבודת כפיה. לאט לאט התחילו להיראות יותר יהודים שחזרו מכפרים מסביב שם התחבאו בימים הראשונים לאחר יציאת הרוסים וכניסת הגרמנים.

נוכחתי לדעת שאין לי מה לחפש אצל הגרמנים, אז שמנו פעמינו, אני וחברי, לכיוון הגבול הרוסי שהיה בעיר טומשוב-לובלסקי (Tomaszów-Lubelski). 40 ק"מ דרומית לזמושץ'. בדרך פגשנו 10 יהודים שבאו מכל מיני מקומות. לא רחוק מהגבול הצביע יהודי על אוקראיני שהיה מבריא את הגבול תמורת תשלום הגון. כאשר כבר חצינו את הגבול והיינו בצד הרוסי, הרוסים תפשו אותנו. אחרי חקירה שבה נשאלנו מהיכן אנחנו, אמרו לנו כי בגלל שעברנו את הגבול בצורה לא חוקית עלינו לחזור בחזרה. אבל גם הרגיעו אותנו כי בעתיד הקרוב הם יחזרו וישחררו אותנו. בליט ברירה נאלצנו לחזור. בדרך חזרה נתפשו על ידי גרמנים שהביאו אותנו לבלזץ שם היה מחנה שהיו בו יהודים, צוענים ופולנים (האחרונים כי לא הצליחו לספק מס נאות לגרמנים בצורת יבול חקלאי כגון תבואה וחזירים). כל האסירים היו מלאי כינים ומזוהמים.

הוכנסו לטחנת קמח ישנה, שהייתה שמורה ע"י אנשי ס.ס. ואוקראינים. מסביב למחנה הוקמו מגדלים שבהם הוצבו שומרים. בתחילה נלקחנו לעבוד בהרחבת המחנה ע"י בניית צריפים וביתנים. על האסירים היה גם לעבוד יום בביית קו ביצורים מול הרוסים, במרחק 2 ק"מ מהמחנה. הקמנו סוללות עפר גבוהות באורך של מספר קילומטרים. מפקדי המחנה היו מיור (סרן) דולף ואוברשטורמפירר בארטצ'קו, פולקסדווייטשה (פולני ממוצא גרמני). יחסם לאסירים היה קשה. דולף היה נוהג לרכוב על סוס שחור. לקרוא ליהודי מזדמן ולהכותו עד זוב דם. לא קרה שדולף ירפה מקרבנו. לעתים היה לו משחק אחר. הוא פקד על איש ס.ס. לקחת ליהודי את הכובע ולזרוק אותו לתוך חורשה סמוכה. על היהודי היה לרוץ ולהביא את הכובע ותוך כדי כך דולף היה יורה בו.

אני חברי ועוד מספר יהודים החלטנו לברוח. הצלחנו לעשות את זה בזמן העבודה ובחסות החורשה שהייתה שם. הגענו שוב לזמושץ'. מספר היהודים גדל בינתיים, כאלה שחזרו אחרי ניסיון לעזוב וכאלה שנתפשו והוחזרו. המפקדה המקומית דרשה עובדים מהגסטאפו והאחרון דרש להקים מועצת יהודים (יודנראט). סמוך לזמן הגעתנו כינס הגסטאפו יהודים מנכבדי הקהילה ודרש מהם להקים יודנראט. כנשיא היודנראט נקבע עו"ד גרפינקל. (נכנה אותו בהמשך היו"ר). המשימה הייתה לבצע רישום של כל היהודים שנמצאים בזמושץ'. יום אחד הגיע לעיר גדוד פרשים של הס.ס. עם סמל הגולגולת ומפקדו היה מיור פריץ יוזף מברסלאו. עוזרו היה שטורמאן פינקובסקי. הם התמקמו בכפר יאנוביצ'ה, כ 6 ק"מ מהעיר, בתוך מוסד אקדמי נחשב.

אחרי שבוצע רישום היהודים קיבל היודנראט פקודה מהגסטאפו כי על כל היהודים הגברים בגילים 14 עד 60 להתייצב אצל הס.ס. ביאנוביצ'ה. כל אחד היה צריך להצטייד בשמיכה, כף ומזלג. זה היה באחד מימי נובמבר 1939, בשעה 9 בבוקר כונסו כל הגברים וסודרו בשורות עורפיות. בכיכר היו מפקדי גסטאפו וס.ס. לאנגנקמפר, בולמן, פריץ יוזף ופינקובסקי. כמו כן היה נוכח ראש היודנראט. למיור פריץ (מפקד גדוד הס.ס. להזכיר) היה עוזר יהודי בשם גולדהמר. אף אחד לא ידע מי הוא ומהיכן הוא. היו כל מיני דעות אחד טען שהוא מביאליסטוק (Bialystok) אחר אמר שהוא מוורשה, אבל אף פעם לא ידענו את האמת. הוא התגורר בבית היפה ביותר בעיר, הוא נשא לאישה יהודיה בת זמושץ' בתו של מלמד. היא טענה שבעלה פועל לטובת היהודים. בכיכר נכחו כ 1500 איש. פריץ יוזף פקד על היהודי שלו לבחור 250 איש. הוא בחר את הבריאים ביותר וביניהם הייתי גם אני. הגרמנים עמדו ושמרו. פריץ יוזף נשא נאום בפני הקבוצה של ה 250 והיהודי גולדהמר תירגם. הוא אמר שהיהודים יילקחו למחנות, ויבנו אורוות לסוסים ויועסקו בכל שיידרש. האורוות ייבנו בשדה ליד בית הספר ביאנוביצ'ה.

לעומת זאת, 200 גברים מנכבדי העיר נבחרו ע"י היו"ר להישאר בעיר והם נשלחו לביתם. הנותרים הוקפו ע"י אנשי ס.ס. ועם משמר קשוח ובאיומי רובים הובלו לכפר ביאלובז'ב. שם חילקו אותם לשתי קבוצות. קבוצה אחת השאירו בכפר והשנייה נשלחה לכפר אחר. בכפר ביאלובז'ב היו היהודים נתונים להשגחתם של אוקראינים. הם עבדו בחפירת תעלות ניקוז והשקיה. כל יום עבדו באתר אחר. רק ליודנראט הותר להביא אספקת מזון ליהודים העובדים. אסור היה לקבל מזון משום מקום אחר.

יום אחד הודיע פריץ שעלינו למסור את השמות שלנו ואז נשתחרר הביתה עד למחרת בבוקר. הוא הוסיף שלמחרת בבוקר עלינו להתייצב בעירייה בשעה 7 בדיוק כי מי שלא יעשה כן, יהיה לו עסק עם שטורמן פינקובסקי כשפריץ מצביע עליו ורומז על כך שהוא יורה בבן אדם. כשחזרנו לעיר הסתכלו עלינו הפולנים בפליאה. השמחה בקרב החוזרים הייתה רבה. למחרת בבוקר התייצבו כולם כאיש אחד. ראש היודנראט היה גם נוכח. פינקובסקי סידר אותנו ופקד עלינו לצעוד לכיוון יאנוביצ'ה. כשהגענו לשם חיכה לנו פריץ עם מספר אנשי ס.ס. הם הודיעו לנו כי ביום נעבוד ובערב נשחרר הביתה. העיקרון היה שהקבוצה תספק כוח עבודה והעשירים יממנו חומרים לבניית האורוות כאמור. חילקו אותנו לקבוצות כאשר כל קבוצה נשמרה ע"י אנשי ס.ס. העבודה הייתה לבנות את היסודות לאורוות. בלילה חזרנו הביתה

עייפים מיום עבודה ומריצה כל הדרך, להזכיר שהמרחק מהכפר יאנוביצ'ה עד זמושץ' היה 6 ק"מ. גם לא היה יום בלי לחטוף מכות.

בין לבין התחילו יהודי זמושץ' שוב לסחור, נפתחו חנויות ובתי מלאכה. ניתנה הוראה ללכת עם סרט לבן על הזרוע ועליו מגן דוד צהוב (הטלאי הצהוב). יום אחד נודע בעיר שעומדים להגיע לעיר יהודים מקולו, מוולוצ'ובק (Włocławek) ומלודז'. היהודים הגיעו בקרונות מוקפים ע"י אנשי ס.ס.. היו כ 2000 איש גברים נשים וילדים ודחסו את כולם לבית הכנסת הישן. בית הכנסת הוקף עם אנשי ס.ס.. היודנראט התערב אצל פריץ ויידע אותו כי בעיר ישנם הרבה בתים ריקים שנעזבו ע"י היהודים שברחו לרוסיה ושם אפשר לשכן את הבאים מהכפרים. ארבעה שבועות נימשך המשא ומתן, ובין היתר היהודים היו במצוקה ובצרה גדולה עם מחסור חמור במזון במרחב פרטי ובתנאים סניטריים קשים. בהמשך דרשו הגרמנים מהיודנראט סכום כסף גדול עבור פדיון היהודים. כאשר הסכום הראוי נאסף הסכימו הגרמנים שכספים 1500 איש שנמצאים בבית הכנסת ישלחו בליווי ה"ר לעיירה שצ'בששין (Szczepleszyn) 20 ק"מ מערבית לזמושץ'. ה"ר הבין שהוא רק כדור משחק (בידי הגרמנים. העורכת) והמטרה הייתה להתעלל באנשים גם על ידי כך שהגרמנים לא אמרו היכן בדיוק לשכן את הנשלחים. ה"ר ציית לפקודה והעביר את האנשים, אבל גם אמר להם שיחזרו לזמושץ' בכוחות עצמם. בעיירה לא היה לנשלחים איפה ללון ולחזור לזמושץ' לא היה איך. הם החליטו לחזור לזמושץ' רגלית. גסטאפו הוציא צו שאסר להתרחק מהעיירה יותר מ- 3 ק"מ. המפר הוראה זו דינו מוות! החוזרים היו חייבים לעבור בקרבת העיירה יאנוביצ'ה ששם כאמור ישבו אנשי ס.ס.. שם קרה אסון. הס.ס. תפשו 18 צעירים ומבוגרים יותר והתעללו בהם בצורה מחרידה ואז ירו בהם. אח"כ שפכו בנזין על הגופות ושרפו אותן. אני עבדתי ביאנוביצ'ה והפולנים הראו לי את הגופות השרופות. אלה שהצליחו להגיע לזמושץ' פנו לס.ס. וביקשו לשחרר את 18 החטופים. התשובה הייתה שה 18 נשלחו לעבודה...

בינתיים חולקו היהודים שהגיעו מהכפרים והופנו למקומות עבודה. זאת כדי שהגרמנים יתפשו "חסרי תעסוקה". כל עובד קיבל 2 זלוטי ליום. את הכסף אסף היודנראט מיהודים עשירים, סוחרים ששילמו כ 4 עד 5 זלוטי ליום כמעין מס. היודנראט גם סיפק מדי יום עובדים למפקדת עבודה של הגסטאפו. בגלל שהיודנראט סיפק מספר מספיק של עובדים, היה אפשר לעבור ברחוב עם פחות חשש.

בהמשך דרש פריץ עוד עובדים לבניית האורוות ביאנוביצ'ה. לשם כך נשלחו 100 איש. גם כאן שולם שכר ע"י היודנראט. למעשה היינו עובדי כפיה. כאשר היסודות לאורוות היו מוכנים, פקד פריץ על היודנראט לספק לו 10,000 לבנים על מנת להמשיך את בניית האורוות. היה בעיר מפעל ללבנים שהיה שייך לאפשטיין הרוקח. איש ס.ס. היה מופקד על בית המלאכה. במקביל פקד פריץ על היו"ר לבחור את היהודים העשירים ביותר ולהטיל עליהם מס ע"י תשלום כסף, אספקת פח זכוכית עץ וכמו כן 10 קרונות מלט. באותו זמן הוטל על היהודים "לתרום" 200.000 זלוטי לטובת הגסטאפו. הובהר שאם כל זה לא יבוצע תוך שלושה ימים, יילקחו מכובדי העיר יחד עם הרב ויוצאו להורג. את הרב בן ה-89 לקחו כבן ערובה. היודנראט אסף את הסכום והתחייב לספק את החומרים. הרב שוחרר מיד. השתררה רגיעה של שבועיים, שלאחריה יצאה פקודה שכל יהודי זמושץ' והסביבה חייבים לעבור ל"עיר החדשה". זהו רובע שעד למלחמה התגוררו שם בעיקר בעלי מלאכה יהודים עניים. הרובע היה מרוחק כ-2 ק"מ מ"העיר העתיקה". (העיר העתיקה נוסדה ונבנתה מהיסוד בסגנון הרנסנס האיטלקי ביוזמתו של האציל יאן זאמויסקי בשנת 1580. העיר הוכרזה כאתר מורשת עולמית --- ב.ר.).

זה היה אביב 1940. הורשה להביא גם חפצים. תוך מספר ימים מילאו את העיר החדשה כ-8000 איש. הפולנים שהיו שם החליפו בתים עם יהודים (וקבלו בתים בצד העשיר והמיוחס תמורת הבקתות בהם גרו. העורכת) אבל כמה מהפולנים נשארו ברובע.

שוב הלכו (היהודים) לעבוד באתרי העבודה הקודמים. זה נימשך עד לפני פסח 1941. אז קיבל היודנראט פקודה לחפור בור בגודל 40 מ' על 40 מ' בתוך בית הקברות. אף אחד לא ידע למה מיועד הבור. היו"ר הלך מיד אל הגסטאפו ושם הודיעו לו שתוך יומיים על היהודים לאסוף 300,000 זלוטי אחרת יוציאו להורג את נכבדי העיר. המשימה הזאת בוצעה והגזירה הוסרה. אז הגיעה גזירה חדשה שעל היהודים שגרים בצד השמאלי של הרובע לעבור לצד הימני. באותה עת נוספה הוראה שכל העובדים שעובדים מחוץ לעיר יגורו באתרי העבודה. אנו העובדים מזמושץ' רוכזנו באורוות מאולתרת, ושם ישנו צפופים על דרגשים של 4 קומות.

זה גם היה לאחר שנודע לנו על פרוץ מלחמה בין גרמניה לברית המועצות. ("מבצע ברברוסה" - פלישת גרמניה הנאצית לברית המועצות ב-22 ביוני 1941, תוך הפרת הסכם ריבנטרופ - מולוטוב ותפישת בריה"מ לא מוכנה למרות האזהרות שקיבל

סטלין, ואחרי תקופה של טיהור מצידו של הקצונה הגבוהה בצבא האדום והשארתו למעשה ללא קצונה בכירה --- ב.ר.).

מדי פעם הורשה לנו לצאת לרובע היהודי שלא היה מגודר ולא שמור. היהודים יכלו (עדיין) לסחור ולהחזיק בתי מלאכה.

ביום שבת בשעה 14:00 אחה"צ ב 11.4.1942 לאחר סיום העבודה הלכתי לעיר. בדרך ראיתי שוטרים של "משטרת ההגנה" צועדים וחמושים במקלעים. הם שרו "כאשר דם יהודי נוטף מהסכין" והלכו לכיוון הרובע היהודי. ברובע שמעתי שצריכה להתבצע רוויזיה, והפחד היה גדול. המשטרה הקיפו את הרובע ושמרו על כל היציאות, לבל ימלט איש. בשעה 16:00 יצאו ה**שוטרים היהודים** והכריזו שעל כל היהודים לצאת לשוק. היהודים היו מבולבלים ולא ידעו מה לעשות. הם החלו ללכת לכיוון השוק. אני התחבאתי בעליית גג והצצתי החוצה דרך צוהר. בהמשך התחילו להישמע יריות שהלכו והתחזקו. שמתי לב שמבית סמוך יצא יהודי חסיד מוכר לי - יוסלה בוקסר עם תרמיל על הגב. "משטרת ההגנה" הבחינה בו תוך כדי מצוד אחרי יהודים. ה**שוטרים** הורו לו לרוץ, ואז נשמעה ירייה ויוסלה נפל. אח"כ יצאה בריצה אישה ואז היא נורתה בעינה. ב 20:00 בערב השתתקו היריות. אלה שהתחבאו ולא נתגלו יצאו ממקומות המחבוא ואז הם ראו מחזה אימים. ברחובות שכבו מתים ופצועים. לפנות בוקר קיבל היודנראט פקודה לספק אנשים על מנת לאסוף את ההרוגים ולקוברם, לנקות את המדרכות והקירות (מדם הנרצחים. העורכת). לגבי היהודים שרוכזו בשוק היו שמועות שהם, כ **2,000 איש**, הובלו ליעד לא ידוע. בעיתון הפולני "קורייר פולסקי" הייתה ידיעה כי בזמושץ' "היה קרב בין כנופיות פרטיזנים יהודים לבין "משטרת ההגנה". נהרגו 2 שוטרים ושוודדים יהודים".

בתאריך 26.5.1942 התבצעה סלקציה. שוב יצאה פקודה להתייצב בשוק. הגרמנים בחרו מספר מסוים של יהודים ושלחו אותם משם. במועסקים לא נגעו. אני הייתי באותו יום בעבודה.

בתאריך 15.7.1942 גידרו את הרובע היהודי וכך נוצר הגטו. אני הייתי בכל אותה עת במחנה ביאנוביצה.

בתאריך 7.10.1942 לפנות בוקר פרצו למחנה אוקראינים עם קלגסי גסטאפו והובילו את כולם לגטו. כך עשו גם עם עובדי כפייה יהודים במחנות עבודה אחרים בסביבות זמושץ'. גם אותם הריצו לגטו. בגטו פגשנו יהודים עומדים בשוק, מסודרים בשורות של 10. מולם, על הכביש עמדו בשורה משאיות עם שוטרים כאשר מקלעים

מכוונים כלפי היהודים. הגרמנים היו שתויים. המשטרה היהודית קיבלה פקודה לחפש יהודים מתחבאים, במטרה להפוך את זמושץ' ל"יודנרייך" – "נקי מיהודים". הגרמנים לא סמכו על השוטרים היהודים והצטרפו לחיפושים. הם פרצו דלתות ושערים וחיפשו ביסודיות. ב-10 בבוקר עמדנו בשוק. הופיע מפקד גסטאפו בשם קולב שהיה מגדולי הפושעים. הוא פקד על המשטרה הגרמנית לגשת לעבודה. מהשורות האחוריות החלו להישמע יריות וחשבנו שיחסלו את כולנו. המפקד ציווה למסור את כל דברי הערך כי "לוקחים אותנו לפלסטינה". השורות הראשונות התחילו לצעוד רגלית לכיוון איזביצה שנמצאת 20 ק"מ צפונית לזמושץ'. באמצע הדרך צרפו אלינו יהודים נוספים מעיירות קטנות מסביב. מספר הצועדים היה בין 4000 ל 5000 איש. אנשי הגסטפאו נסעו באופנועים משני צידי הצועדים. מאחור נסעו ברכב גרמנים חמושים. ההליכה בעצם הייתה בריצה כי אף אחד לא רצה להיות בסוף. הגרמנים ירו לעבר האחרונים. תוך כדי ריצה אנשים התפטרו מחבילות ומחפצים שהם לקחו איתם על מנת להקל על הריצה. **פולנים חטפו את החפצים כשהם צועקים: "אתם הולכים למות, זרקו את הכול"**. הדרך התמלאה בחפצים. מי שנפל כבר לא היה יכול לקום כי הוא נירמס ע"י הצועדים. המפגרים נורו. רק לפנות ערב, אחרי יום שלם, הגענו לאיזביצה. "במסע" נרצחו כ 200 איש.

באיזביצה השאירו אותנו בשוק באמצע העיירה. בעיירה הזאת גרו עד המלחמה כ 1000 יהודים עניים שעסקו בעיבוד עורות.

הגסטאפו חזר לזמושץ', היודנראט נישאר איתנו. נאלצנו ללון תחת כיפת השמיים, כי העיירה הייתה מלאה ביהודים שהוגלו מבלגיה, צ'כוסלובקיה וגרמניה [יהודים מהמדינות הללו גורשו מזרחה והובאו לגטאות המוזכרים וכן לגטו לודז']. הם מילאו את כל בקתות האיכרים הפנויות. רק מעטים מאיתנו הצליחו להידחס לאיזושהי בקתה. הצפיפות הייתה בלתי נסבלת. זה נמשך 8 ימים! הימים התישו אותנו. לא היה לנו מה לאכול ואיפה לישון וכבר קינאנו במתים. בהמשך הביאו מגורשים מאזור לובלין. ביום השמיני לשהותנו, בבוקר, שמענו שאוקראינים הקיפו את העיירה וצריך להתבצע גירוש.

אני, חברי ועוד מספר יהודים ברחנו על מנת להתחבא ביער סמוכה. לאחר כשעתיים שמענו צעקות ויריות. פתאום הופיעו שומרים פולנים שרצו לקחת אותנו אל הגרמנים, אבל פדינו את עצמנו עם שעונים. הם עזבו אותנו אבל שלחו משטרה פולנית. הם הובילו אותנו למגרש היכן שכל היהודים עמדו. שוב פדינו עצמנו על ידי מתן שוחד והחלטנו שוב לברוח. תוך כדי בריחה ראינו שיורים ביהודים ברחובות

תוך כדי שמריצים אותם לרציף ודוחסים אותם לקרונות. בהמשך ראינו את ראש העיר הגרמני שולץ. הוא תפש אותנו וצרף אותנו ליהודים שהיו ליד הרציף. אנשי הגסטאפו דחסו 40 קרונות ביהודים, חפציהם נזרקו החוצה על מנת לאפשר לדחוס עוד אנשים. ליד הדלתות של הקרונות עמדו אוקראינים שירו פנימה לאפשר מעבר מרווח יותר לתוך הקרונות על מנת לדחוס מה שיותר אנשים. כל אלה שהועלו על הקרונות הוסעו למקום ליד חלם והומתו שם בגז. על הרציף נותרו כ-3,000 בני אדם שלא היה מקום עבורם בקרונות. הגרמנים ירו על האנשים על הרציף דקרו נשים בחזה עם כידונים, ואחרים "תרגלו" ירי לתוך העיניים. אח"כ הגיעו משאיות. העלו עליהם את אנשים ושלחו אותם למחנות שונים. את רובם שלחו למיידאנק (Majdanek) [מחנה השמדה בקרבת לובלין].

איש ה.ס.ס. פינקובסקי מילא משאית, כולל אותי והסיעו אותנו לזמושץ'. חילקו אותנו לשתי קבוצות, אחת נשארה בזמושץ', ואחת נשלחה למחנה עבודה ששם עבדו בסלילת מסלולים עבור ה"לופטוואפה" חיל האוויר הגרמני. אחרים, מהקבוצה שלנו, נבחרו "לנקות את בתי היהודים"

250 יהודים שעסקו בסלילת המסלולים חיו בתנאים טובים יותר מאיתנו. היו כאלה שהיו בין הסוללים שהתחלפו עם "מנקי הגטו" כי בזמן הניקיון יש שנמצאו דברי מזון או חפצים מוחבאים, כגון בגדים שהיו מאוד נחוצים. כמו כן היה להם קשר עם פולנים שהביאו מצרכי מזון (תמורת החפצים. העורכת). הם גם שיחדו אוקראינים שהעלימו עין מהבאת המזון.

אנחנו קבוצה של 85 איש שבנינו אורוות גרנו באורווה מאולתרת ובתנאים קשים. שכבנו על אבנים וקרשים ללא דבר להניח מתחתנו. ליד האורווה היה אסם תבואה ומשם הגיעו אלינו עכברושים. הם טיפסו גם על הראשים שלנו. בפברואר 1943 סיימנו את בניית האורוות. (פברואר בפולין הנו אחד החדשים הקרים ביותר. העורכת) בנינו 2 אורוות ואולם רכיבה. המשימה הבאה הייתה לבנות ביתנים עם חימום עבור אנשי ה.ס.ס. רבים מאיתנו חלו כתוצאה מרעב, מקור והעדר לבוש מתאים. פרצה מגיפת טיפוס שחלו בה 30 אנשים וביניהם אני. שכבנו ללא טיפול רפואי באותה אורווה על אבנים. במשך שבוע הייתי עם חום של 42 מעלות חסר אונים. לאחר 12 יום הצלחתי להתאושש.

המיון פריץ דרש מהגסטאפו שיגיעו ויסלקו את החולים. הגיעו אנשי גסטאפו ואלה והוציאו את החולים אל המשאית כשהם עירומים. זה היה חודש מרס. גם אותי

הובילו אל המשאית. כאשר ראה אותי הרוצח פינקובסקי (להזכיר שזה היה סגנו של פריץ מפקד הס.ס. המקומי), הוא הורה להעביר אותי הצידה. הוא הכיר אותי מעבודת הבניה ביאנוביצ'ה כעובד טוב. 4 חולים בלבד ניצלו באופן הזה. את האחרים הסיעו לשדה מטווחים ושם ירו בהם. עוד 4 שבועות נוספים עברו עד שחזרתי לעבודה, ובימים הראשונים הייתי חרש ומשוגע. לרוצח פינקובסקי היה תחביב הוא אהב לירות בכלבים. את הפגרים זרקו לנו כאוכל. החלשים שלא עמדו בקצב העבודה, נורו בידי פינקובסקי. קורבנות נפלו מדי יום. לילה אחד ניכנס פינקובסקי לאורווה שלנו כשהוא שיכור. התלווה אליו אוברשטורמפירר פריץ רינשניידר. פינקובסקי פקד עלינו לרדת ממקומות השכיבה "כי הוא רוצה לבדוק אם רגלינו נקיות". נאלצנו להתפשט. אז הוא שיסה את כלבו לנגוס בגוף האנשים. אח"כ גרשו אותנו החוצה ופקדו עלינו להתרחץ כשבחוץ היה קר מאוד. כשמספרנו עם הזמן הלך וקטן הביאו חדשים מהעיר בילגוריי (50 ק"מ דרומית מערבית לזמושץ'). שם היה רובע יהודי עם כ 80 בעלי מלאכה שעבדו כמובן עבור הגרמנים. כשהקבוצה הזאת הוצאה משם ירו ב 3 יהודים כאות אזהרה לבל ירגיזו את פינקובסקי.

בתאריך 31.5.1943 (תקופת מרד גטו וורשה) העמיסו אותנו על משאיות והובלנו למיידאנק. היינו כ 300 איש מכל המחנות בסביבה. לאנשי הס.ס. ששמרו עלינו על המשאית לא היה נוח לעמוד ובשביל לפנות לעצמם יותר מקום הם הורידו ליד איזביצה מספר אנשים מהמשאית וירו בהם. במיידאנק עברנו רחצה ונשלחנו לביתן במתחם מס' 3. היהודים שפגשנו שם סיפרו כי המתחם הזה הוא הגרוע ביותר. גיהנום עלי אדמות.

מצאנו את עצמנו בביתן מבודד שממנו נלקחים אנשים לתאי הגזים. בלילה הראשון נוכחנו במו עיננו היכן אנו נמצאים. באמצע הלילה נדלקו לפתע האורות. התפרצו פנימה גרמנים חסונים והתחילו לדרוך עלינו. הם בחנו כל אחד ושלפו החוצה את החלשים והנפוחים, כמו גם ילדים מוורשה. אחר כך השתרר שקט. ב-3:30 לפנות בוקר העירו אותנו למסדר. את החדשים ריכזו בצד אחד ואת הוותיקים בצד שני. האנשים נראו כמו מתים עטופים בשמיכות. נשאו בפנינו נאום שבו הודיעו לנו שאנו נמצאים במקום שממנו יש דרך אחת, והיא, לארובות. איננו יותר בני אדם אלא מספרים. כך עמדנו במגרש המסדרים עד 6:30 ואז חילקו אותנו, ה"חדשים", לביתנים השונים. בינתיים הופיעה קבוצה בעגלה שתפקידה היה לפנות גופות, ובאותה הזדמנות פינו 11 גופות של יהודים מבוגרים שלא החזיקו מעמד.

אולצנו לעבוד בכל מיני עבודות סרק. העובדים היו מחולקים לקבוצות עבודה. כל מטרת העבודה הייתה לענות ולהתיש אותנו. היינו צריכים להעביר ערימת עשב מקצה אחד של המקום לקצה השני. את המשאות סחבנו במנשאים שהורמו ע"י שני אנשים. מפקחים, אנשי ס.ס. וליטאים, האיצו בנו בהנחתת מכות עם מוטות ארוכים ובשאגות "שנלר" – מהר יותר. ב 12 בצהריים חזרנו למחנה לקבל מעט אוכל. בכל פעם הוכנסו לאוכל מיני אבקות. אחרי האוכל חזרנו ל"עבודה". אחרי סיום העבודה ב 17:00 אחה"צ ולמרות שהיינו רצוצים ומוכים הוכרחנו לעמוד במגרש המסדרים עד 19:00 בערב. רק אז נתנו לנו מעט קפה עם 170 גרם לחם. ב 21: כבר היינו צריכים לשכב על הדרגשים. ב 3:30 הייתה השכמה ואז היינו צריכים לסדר את הדרגשים. לכל אחד הייתה כרית קש ושתי שמיכות. היו בינינו רבים שלא היו מסוגלים להתכופף בגלל המכות בגב ולכן התקשו לסדר כיאות את הדרגשים. הגרמנים בדקו אם הסדר בביתן. אם דרגש אחד לא היה מסודר כיאות לדעתם, הצליפו בכל האנשים באותה 15 הצלפות.

במחנה היה רק בית שימוש אחד ל 27 ביתנים במתחם. בכניסה עמד קאפו שהכה כל אחד שלא רץ החוצה מספיק מהר. רשמו גם את מספרו של כל אחד שהתעכב יותר מדי. במסדר הוא ניקרא לפנים והוענש ב 25 הצלפות. הנענש היה מתכופף על הכיסא כשרגליו נקשרות ואז הוא מוכה עד זוב דם. במחנה היה גרדום שהיה ממוקם במרכז מגרש המסדרים. אם הייתה הוצאה להורג, על כולם היה להביט עד שהורידו את התלוי.

יום אחד הגיע למחנה מפקד המחנה בשם הופמן מלווה ברופא הס.ס. נבחרו 400 יהודים לעבודה. נלקחנו לסקרז'יסקו-קאמיינה (Skarzysko-Kamienna) במחנה אקונומיה. כאן ראינו יהודים לבושים בגדי חורף ובמצב טוב יותר מאיתנו. ביום השני ערכו מפקד המשטרה [לא מפקד אלא שוטר, לייזר טפרמן שוטר נוסף היה יוסף קשפיצקי] ומפקד המחנה אלברט [אליאס אלבירט מקיילצה, כנראה פולקסדויטשה --- ב.ר.]. משאל בין המגיעים, מי מרגיש חלש ומי לא יוכל ללכת לעבוד במפעל תחמושת. 57 אנשים אמרו שיוכלו. אלה שטענו שלא יוכלו הועמדו בצד. כעבור שעה הגיעו שומרים אוקראינים ולקחו אותם להוצאה להורג בירי. בינינו נשארו גם כן רבים שהיו עדיין חלשים ולכן עדיין לא הועסקנו במפעל אלא בעבודות מחנה. שכללו בניית מבנים להרחבת המחנה.

האוכל שלנו היה 200 גרם לחם וחצי ליטר מרק מימי. ישנו באולם בתוך המפעל שכלל 1000 אנשים. הייתה מערכת דרגשים במבנה של 4 קומות. המפעל עצמו היה

בצד השני של הרחוב. יהודים שעבדו במפעל נהגו לסחור עם הפולנים. לנו הם קראו אנשי KL בגלל שלבשנו בגדי נייר שעליהם נירשם KL [Koncentrationlager] - ראשי תיבות של "מחנה ריכוז". להם היו בגדים מהבית כי הם הגיעו מהסביבה הקרובה.

בינתיים ניבנו ביתנים. בגלל רעב ועבודה קשה, רבים מאנשי ה- KL נפטרו. כך שמספרנו הלך ופחת ונותרנו מעטים. יום אחד הורה מפקד המחנה לשלוח 20 אנשים למאיידנק. הם היו צריכים להפשיט את חפציהם של יהודים שנרצחו ביריות. ביום אחד נורו 18,000 יהודים. עובדה זו נמסרה ע"י גנרל פולני. חפציהם הובאו גם אל המחנה שלנו לחלוקה בינינו.

ב 11.4.1944 פינו אותנו מסקרז'יסקו בגלל התקרבות הרוסים. קבוצת אנשים נשלחה לצ'נסטוחובה למפעל תחמושת והנותרים נישלחו לבוכנוואלד [מחנה ריכוז גדול בגרמניה גופא, בקרבת ויימר. נכלאו בו יהודים מהונגריה לאחר שאסיריו היהודים הגרמנים הועברו לאושוויץ במסגרת מגמת ה"יודנרייך"]. כשהגענו ללייפציג הפרידו בין הגברים לנשים. בבוכנוואלד הציבו אותנו במתחם שהיה באחריות יהודי בשם גוסטב סקילר. התקבלנו שם בצורה טובה ואספו עבורנו לחם מהדיירים הוותיקים. פגשנו שם מחתרת שהייתה מורכבת מיהודים, פולנים וצרפתים. הם ניחמו אותנו שהמלחמה עומדת להסתיים ושלא ניפול ברוחנו. לאחר 14 יום הלבישו אותנו בלבוש של המחנה ועברנו גם ריסוס. בינתיים הגיע משלוח של אנשי מחתרת בלגים. הם הביאו איתם שימורי מזון שחולקו בינינו.

יום אחד לקחו את המשלוח שלנו שמנה 1,500 איש ושלחו אותנו למחנה שליבלן. כאן פגשנו נשים צרפתיות וצועניות. הן עבדו במפעל תחמושת בשם HASAG [קונצרן חימוש גרמני פרטי, השלישי בגודלו אחרי קרופ וא.ג. פרבן שהעסיק אסירי מחנות ריכוז בגרמניה ובשישה מחנות בגנרל-גוברנמן] מתוך קבוצה בשם "אגרוף השריון" שהייתה סניף של סקרז'יסקו. המחנה שכן בקרבת יער ונישמר ע"י הס.ס. בתחילה עבדנו בהקמת ביתנים אח"כ הלכנו לעבוד ביער. חלק מאיתנו עבד במפעל. באוקטובר 1944 פוצץ מפעל התחמושת בפעולת חבלה. באירוע זה נהרגו כ 100 יהודים שעבדו במשמרת לילה. 58 אולמות עבודה נמחקו לגמרי.

לאחר מכן התחלנו בעבודות של בניית ביתני עץ. כי העבודה הייתה צריכה להימשך. כשהביתנים היו מוכנים הם שימשו את קבוצת "אגרוף השריון".

בתאריך 11.4.1945 פינו את כולנו. העמיסו אותנו על קרונות והסיעו אותנו לחבל הסודטים (אזור מערב צ'כיה שהיה מיושב ב"סודטים" - גרמנים אתניים, שהיו

העילה לסיפוח צ'כיה ע"י היטלר ב 1938--- ב.ר.). הגענו לעיירה טרזין (טרזינשטאט - מחנה ריכוז ששימש את הנאצים לתעמולה כמחנה "לדוגמא" בהפגנת "יחס נאות" שקיבלו דיירי המחנה בביקורים של הצלב האדום, אבל שימש למעשה מחנה מעבר למחנות ההשמדה בפולין---ב.ר.).

הנסיעה ארכה 14 יום והרבה מאיתנו לא החזיקו מעמד בדרך. היהודים הצ'כים קיבלו אותנו יפה. החלפנו בגדים ללבוש אזרחי וקיבלנו לאכול. שיכנו אותנו בביתנים נפרדים כי בינינו היו חולים רבים. קיבלנו יום יום תפוחי אדמה, 170 גרם לחם ומרק. שם היינו עד לשחרור. במחנה שהו 50.000 אנשים שרובם הובאו ממחנות אחרים. היו שם רוסים פולנים צרפתים ויהודים. זמן קצר לפני השחרור תוכנן להוציא להורג בירי את כל תושבי המחנה. מי שהציל אותנו היה מתווך מטעם הצלב האדום בשם דומאן שניכנס למחנה. הוא נשא ונתן עם מפקד המחנה והבטיח לו אפשרות בריחה תמורת וויתור על תכניותיו.

למחרת שוחררנו. גם אחרי השחרור מתו 17,000 אנשים.

סוף העדות.

העדות נרשמה ע"י גיטה וו. במחנה לנדסברג / לוך 5.9.1948

תורגם מידיש ע"י בנימין רוזנפלד, ינואר 2008, הוד השרון.